

El Lloret que visità Dolors Monserdà

*Amb motiu del centenari de la mort de
l'escriptora Dolors Monserdà i Vidal, 2019
Any Dolors Monserdà*

Roser Vila i Sala

L'escriptora Dolors Monserdà i Vidal fou una de les figures més rellevants de l'època modernista al darrer quart del segle XIX i a principis del segle XX. Va ser, i és considerada, una de les pioneres del feminisme, encara que la seva postura hagi estat definida com de feminisme conservador. Durant l'any 2019 s'han celebrat tota una sèrie d'actes en memòria seva, commemorant el centenari del seu traspàs (1845-1919).

Ja en vida gaudí d'un ampli reconeixement social. Juntament amb l'escriptora Carme Karr va escriure i impulsar obres de temàtica social i feminista. Tenia una estreta amistat amb una de les dones més rellevants del moment, l'escriptora Maria Josepa Massanés (1811-1887), precursora de les teories feministes i de qui n'escrigué una biografia; i va mantenir correspondència amb escriptores destacades com Víctor Català i Emilia Pardo-Bazán. Les biografies de Monserdà també destaquen que coneixia els moviments feministes de París i de Londres, tot i que no compartís plenament l'ideari de les sufragistes.

Trobem la presència d'aquesta il·lustre escriptora en dos esdeveniments que foren rellevants per a Lloret. En primer lloc, a la benedicció dels monuments de la creu de Sant Pere del Bosc i la capella de la Mare de Déu de Gràcia, que es van fer el primer de maig de 1898; i, posteriorment, a la inauguració del conjunt escultòric de l'Àngel, el 8 de maig de 1904. L'impulsor i amfitrió d'aquests esdeveniments fou Nicolau Font i Maig, que va convidar a la taula de personalitats a la Dolors i al seu germà, Enric Monserdà. La premsa de l'època s'encarregà de fer una crònica detallada dels dinars commemoratius que seguiren a ambdues festes.

En Nicolau Font i Maig i Sant Pere del Bosc

A Lloret és ben conegut el projecte monumental religiós d'en Nicolau Font i Maig, un americano que de jove va marxar a Cuba, on va ser acollit per un seu oncle que es guanyava bé la vida i del qual en va ser l'hereu. Al 1860 va comprar una extensa finca: l'ermita i els paratges associats de Sant Pere del Bosc, que van ser posats a la venda per la desamortització de Madoz. Uns anys després, en Nicolau Font va emprendre el projecte de rehabilitació i embelliment de l'ermita. Segons consta, aquesta capella havia estat arrasada pels francesos al segle XVII, i va ser rehabilitada amb una subscripció popular uns anys després en l'estil barroc del moment. L'altar tenia representats a

la part central a la Mare de Déu de Gràcia i a sota a Sant Pere. La presència d'ermitans i terrassans que treballaven aquestes terres es troba documentada des de temps antics, tot i que llavors devia ser una petita ermita amb habitatges i estances auxiliars no gaire grans. Malgrat que el paratge estava consagrat a Sant Pere –en documents medievals se'n parla com Sant Pere S'Alou, posteriorment Sant Pere del Bosc–, s'hi venerava també la Mare de Déu de Gràcia. Aquesta devoció sembla que arribà a Catalunya, el País Valencià i les illes Balears procedent d'Itàlia, entre els segles XIII i XIV. Arrelà fermament en la religiositat popular, més encara a la costa, on els perills de la mar, les invasions i els saquejos eren motius persistents de patiment per als vilatans. A Tossa queden les ruïnes d'una petita església dedicada a la Mare de Déu de Gràcia (s. XVII), i al terme de Santa Susanna –encara que inclosa a la parròquia de Pineda– també trobem una ermita dedicada a ella, del 1751, construïda pels pescadors de la vila, tan senzilla com bella.

Sabem que les obres de l'ermita i de l'habitatge adossat, a més de les casetes de masovers i de serveis, van ser executades pel mestre d'obres lloretenc Valentí Soliguer durant la dècada de 1890. Ell també féu la part d'obra del monument a l'Àngel, el 1903; i el pont de la capella sobre la riera de Passapera, que és del 1886. A finals de la dècada de 1890 en Nicolau Font féu entrar en el projecte a algunes de les figures que començaven a destacar en

El monument de l'Àngel de Lloret de Mar al turó de Ses Pedres Lluïdores.

Procedència: Maria Carme Bernat i Montero. Data: 2019.

l'efervescent moment artístic del modernisme: més enllà de la simple rehabilitació de l'ermita, en els accessos propers, l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch hi dissenyà una creu de terme modernista d'inspiració netament gòtica, i en el pont sobre la riera una capella-pedró en honor de la Mare de Déu de Gràcia, també modernista. Ell en va ser el director. La part escultòrica de la creu anà a càrrec d'un dels més reputats escultors, Eusebi Arnau. Però el veritable protagonista de la rehabilitació i embelliment del santuari de Sant Pere del Bosc fou el dissenyador i pintor Enric Monserdà i Vidal (1850-1926).

Ens aturarem un moment per llegir el que es diu, sobre aquest artista i la seva obra a Lloret, en una biografia escrita l'any 1927 pel pintor i crític d'art Feliu Elias i Bracons (més conegut com Apa). Es tracta d'un estudi biogràfic interessant perquè es va fer en vida de l'artista i, per tant, ens permet copsar com era percebut pels seus contemporanis. Aquest llibre també ens apropa a la seva carrera artística, a la seva idiosincràsia, al seu caràcter, al seus sentiments i a les circumstàncies que li van tocar viure:

“Els seus millors èxits, en tant que projectista d'arquitectures, foren segurament l'ermita de Lloret i la Sala del Consell de Cent. [...] Aquesta restauració fou munificent, de tal manera que a dia d'avui no solament és una ermita molt artística sinó rica i tot. Monserdà fou l'encarregat d'enriquir-la amb devessalls d'art: pedres, altars, reixes, pintures, joies, induments litúrgics, etc. tot d'una gran fastuositat i elaborat amb els millors materials. A proximitat de l'ermita, el senyor Font feu construir el monument anomenat l'Àngel del camí, perquè l'àngel que el corona assenyala als marins el lloc, invisible des d'alta mar, on l'ermita es troba”¹.

I és que Enric Monserdà també projectà, pocs anys després, el monument a l'Àngel. Novament Eusebi Arnau va modelar els dissenys i altres dos escultors hi participaren: en Frederic Becchini, els plasmà a la noble pedra, ajudat en els motius florals per Joan Pujol. Per la seva banda, Arnau s'encarregà igualment de la creació i elaboració del medalló en bronze de mossèn Cinto Verdaguer.

Cal tenir present que la filla de Dolors Monserdà, també anomenada Dolors, era l'esposa de Josep Puig i Cadafalch. És per això que, a l'acte i al dinar que es van fer el primer de maig de 1898 amb motiu de la inauguració del conjunt de la creu de terme i de la capella de la Mare de Déu de Gràcia hi van assistir, a més de Nicolau Font, en Josep Puig i Cadafalch, la seva dona Dolors Macià i els germans Enric i Dolors Monserdà. Hi havia, entre tot ells, molt bona relació familiar, i una mostra ben clara és que l'Enric Monserdà va passar els darrers anys de la seva vida amb el matrimoni Puig – Macià.

És per això que trobem a la Dolors Monserdà a Lloret, voltada dels principals artistes del projecte. En aquest context, ella també hi va fer la seva col·laboració, que queda recollida a la revista *La Costa de Llevant* del dia 15 de maig de 1898, on es publicà un extens reportatge de la festa que s'havia celebrat el primer de maig i, al final, s'inclou el poema que va fer a propòsit d'aquell acte.

Bella costa llevantina
ramell de joyells preuats
d'hont com perla s'en destaca
la hermosa Lloret de Mar,
ab ses montanyes filayroses,
ab ses boscuries y valls,
hont entre ses flors gemades
com estrelles del cel blau,
Ermites y Santuaris
s'hi enlayran com lliris blancs.

A Lloret pera la Verge
l'ermita s'es fet palau;
per vetllarla a totes hores
cavaller n'es sa ermità;
son amor l'ha restaurada,
l'han embellida les arts,
y la dolsa poesia
de la Verge al sant esguart,
al só de gentils tonades
sas llohances n'ha cantat.

Des son trono d'or y plata
ella'n reb los afalachs
ab que la fé de son poble
tot l'any encensa s'altar,
més quan de roses y lliris
son ceptre ceneix lo Maig,
allevores, com resclosa
que obra'ls dolls d'amor sagrat,
tots los fills d'eixa encontrada
volan entorn son esguart.
Si cada any romiatje
s'ovira tant bell esbart,
¿qué ha de ser any que's planta
á la fayssó dels passats,
la santa creu redemptora
conhort de la humanitat?
Present n'es de la tendresa
d'aqueix cor que à tos peus bat;
hermosa Verge de Gracia
i que'l bon Deu al cel li pach!

¡Que floreixi eixa encontrada
de la creu al bes sagrat,
que'n brotin fruyts de clemencia
de germanó y caritat;
que'n devalli la pau santa
que Jesus hi predicà,
aixugant los rius de llàgrimes
que la guerra fa vessar!

Y vos honorat Sant Jordi
que en los peus de l'arbre sant,
ab lo pich de vostre llansa
n'occii lo monstre infernal
¡pregueu perque Catalunya
lliurada dels novells drachs,
retorni ab la fé dels avis
als goigs de sas llivertats!

Dolors Moncerdà de Macià
1 de Maig de 1898

¹ ELIAS i BRACONS, Feliu. *Enric Monserdà. La seva vida i la seva obra*. Casa de la Caritat. Barcelona. 1927, p. 43-44.

El poema està especialment dedicat als diferents elements que el projecte d'embelliment amplifica. En un context d'entorn idíl·lic, de natura idealitzada com una Arcàdia llegendària, la divinitat a qui es consagra és la Mare de Déu de Gràcia. Sorprenentment, no hi ha cap referència a Sant Pere, motiu toponímic de l'indret, malgrat que és representat a la creu de terme en la cara posterior. L'embelliment té el segell de la voluntat decidida del promotor de dedicar la consagració a la Mare de Déu i segueix la línia patriòtica de la Renaixença i de reivindicació de Sant Jordi com a patró nacional. Podem pensar que quan els artistes discutien amb Nicolau Font els detalls del projecte, el promotor devia posar l'accent en qüestions com aquestes. I Dolors Monserdà, segurament coneixedora del tema, versificaria les idees que Nicolau Font transmetia al seu germà Enric amb l'objecte que el creador les desenvolupés.

Si ens fixem en els versos “A Lloret per a la Verge / l'ermita s'és fet palau” l'autora està fent una lloança encesa al promotor de la reforma, en Nicolau Font, que ha ennoblit el lloc: d'una ermita n'ha fet un palau. De fet, actualment es parla sempre de santuari, no pas d'ermita.

En el vers “Cavaller n'es sa ermità” l'ermità ara és un cavaller, en Nicolau Font i Maig, i, de passada, hi fa referència a trets del seu caràcter que s'esmenten a les fonts: la bondat i la senzillesa. Hom el descriu amb vestuari humil passejant per aquelles contrades, com si fos un ermità, essent com era un home de posició elevada.

Quan fa referència al cavaller que amb “son amor l'ha restaurada / l'han embellida les arts / i la dolça poesia / [...] de la Verge [...] / sas llohances n'ha cantat”, Dolors Monserdà fa esment als goigs a la Mare de Déu de Gràcia creats per a l'ocasió, amb partitura del mestre Càndid Candi, compositor molt popular en l'època i que musicà la poesia de mossèn Cinto Verdaguier. El dibuix dels goigs és obra també d'Enric Monserdà.

A més a més, l'autora també fa referència a un dels ideals del modernisme a Catalunya: la llibertat política. Sant

Detall del tercet de Dolors Monserdà al monument a l'Àngel al paratge de Sant Pere del Bosc de Lloret de Mar.

Procedència: Maria Carme Bernat i Montero. Data: 2019.

Jordi, patró nacional, venç el drac, metàfora del mal i dels enemics del país, i serà sota la seva advocació que els catalans podran assolir-la.

És, doncs, una poesia de religiositat amable, redemptora i pietosa, que lloa la pàtria, canta unes bel·leses ideals, emmarcada plenament en l'ideari nacionalista del moment i també en l'estètica modernista, tan lligada a la natura idealitzada.

En el monument a l'Àngel, acabat el 1903 i inaugurat el primer de maig de 1904, Dolors Monserdà hi aportà un tercet, un poema que va ser el lema de la cara oest del pilar troncal amb l'Àngel al capdamunt.

Al monument a l'Àngel podem veure tot un seguit d'aspectes i detalls. Per començar, el conjunt està orientat prenent com a referència exacta els quatre punts cardinals. En les quatre cares, a l'alt relleu, tenim diverses figures sacres. A la cara principal, en front al migdia, tenim la Mare de Déu de Gràcia amb el Nen Jesús, que porta a la mà una magrana, en actitud d'avançar-la cap l'espectador, un oferiment –un símbol de fecunditat, molt corrent en l'art medieval– al visitant pietós; per sota, la medalla de bronze de mossèn Cinto Verdaguier. A la cara de llevant hi ha un medalló amb Sant Jordi vençant el drac. A la cara de tramuntana apareix la inscripció amb el nom de l'oferent i les dates de la commemoració, juntament amb l'escut de Lloret en bronze i alts relleus de fruits de la terra. Finalment, a la cara de ponent hi ha un altre medalló amb Sant Pere i diversos productes de la mar, amb el tercet fet per a la ocasió per Dolors Monserdà.

De vegades els grans conceptes no necessiten de gaires paraules. Aquest tercet condensa les necessitats de qualsevol persona, del poble en general. Si Sant Jordi ens defensa com a fills de la pàtria, Sant Pere, en aquesta cara de ponent, tot mirant al santuari, amb l'Àngel al capdamunt assenyalant-ne la direcció, és un Sant Pere pescador i un Sant Pere patriarca, no pas un papa jeràrquic sinó un sant paternal i protector, amb les claus del cel, pescador de peixos i d'homes, sortit del poble.

L'escriptora, en aquest tercet, sap extreure l'essencial d'allò que és la vida de qualsevol persona, allò que necessita per al seu pas per la vida, una vida de poble, senzilla, de pescadors i terrassans, la vida del Lloret d'aquells anys. Simbolitza la benedicció de la llar, segura, càlida i acollidora; que puguem obtenir els fruits de la natura, del camp, de la mar i així, aleshores, podrem entrar al cel. En aquest tercet Monserdà ens explica que amb una vida senzilla, plena de bondat i de fe en allò sagrat, aconseguirem arribar al cel, aquell cel que l'Àngel ens assenjala, tot indicant-nos la peregrinació a Sant Pere del Bosc a la qual ens convida Nicolau Font.

Llegint aquestes poesies, admirant l'obra de Josep Puig i Cadafalch i la resta de peces dissenyades per Enric Monserdà, tot plegat ens fa pensar en un catolicisme impregnat fins al moll de l'os de l'ideari franciscà, de senzillesa i bondat. En aquest sentit, cal dir que l'adhesió personal a aquest catolicisme profund, sentit i viscut és un tret que uneix Nicolau Font, els germans Monserdà i Puig i Cadafalch.

El Lloret d'aquells anys (1898-1904)

Segons els estudis realitzats per Joan Domènech i Agustí M. Vilà, els principals estudiosos del context social i econòmic del Lloret de finals del segle XIX i principis del XX, durant aquella època la nostra població va haver d'afrontar una difícil situació econòmica. De la mà del comerç amb les colònies americanes, la primera meitat del segle XIX fou un temps de prosperitat, amb drassanes on es feien vaixells a vela, fàbriques de taps de suro i de botes per emmagatzemar vi². Així, hi ha nombroses dades recollides sobre les continuades expedicions de botes que, generalment, sortien buides de les drassanes lloretenques i es dirigien cap El Vendrell, Màlaga i Cadis.

El 1860 s'arribà a les 4.029 persones registrades al padró municipal. Aquesta xifra no se superà fins ben entrada la segona meitat del segle XX, tot i que en aquells anys encara s'estava produint una sortida d'emigrants lloretencs i catalans cap a les Amèriques, principalment a Cuba, Puerto Rico i el Riu de la Plata.

Relleu escultòric dedicat a Sant Pere amb terçet de Dolors Monserdà al monument a l'Àngel al paratge de Sant Pere del Bosc de Lloret de Mar.
Procedència: Maria Carme Bernat i Montero. Data: 2019.

El desenvolupament de la navegació a vapor, el conflicte de Cuba de 1898 i les convulsions que es produïren a finals d'aquell segle, van tallar de soca-rel el flux econòmic. La geògrafa Yvette Barbaza detallà com la navegació de cabotatge i els vaixells de fusta acabaren quedant obsolets enfront dels bucs de metall, de molta més capacitat i millor preparats per navegar en alta mar.

Tot i això, en el darrer terç del segle XIX es produí una metamorfosi forçada en l'estructura industrial de la nostra població. Tal com ens indica Agustí M. Vilà³, la indústria del suro "*en produir-se el declivi de la nostra marina, dins ja de l'últim terç del segle passat [es refereix al XIX], va ser una de les activitats que sens dubte va absorbir mà d'obra procedent de la pèrdua d'activitat de les nostres drassanes*".

Per altra banda, durant aquest anys la plaga de la fil·loxera també va colpejar amb força l'activitat agrària de la nostra vila. Segons s'apunta, aquesta plaga hauria arribat a la comarca de la Selva el 1883. Cap al 1898 ja s'estaven trobant ceps amb peus resistents al fong, com la varietat jaqué⁴. Però el mal ja estava fet.

Els sectors socials més humils de Lloret estaven formats per pescadors o terrassans, però també hi havia els bosquetans, que traginaven i cercaven llenya per fer feixines. Eren feines que es complementaven amb tasques relacionades amb el suro, com la recollida i el seu tractament. Segons apunta Agustí M. Vilà, a començaments del segle XX hi havia, a Lloret de Mar, al voltant de dos-cents treballadors dedicats a la indústria dels suro. En aquest recompte també caldria afegir els que realitzaven treball submergit: pescadors, barbers, terrassans... i que alternaven el seu ofici amb l'elaboració de taps de suro⁵.

A nivell general, aquests anys foren força convulsos. Veiem els moviments obrers que lluiten a les indústries per tenir unes condicions laborals dignes; i en aquest context, les onades de malestar en el món del suro foren especialment potents a Sant Feliu de Guíxols, que tenia un teixit industrial taper molt més potent que el de Lloret. Tanmateix, a la nostra població també se secundaren les mobilitzacions. Així, a partir de 1890 se celebrà oficialment la diada obrera del Primer de Maig. La reivindicació de la jornada de nou hores s'aconseguí el 1902, a partir de les violentes manifestacions a Barcelona. La jornada de vuit hores arribà a la indústria tapera mitjançant una assemblea general industrial a Sant Feliu de Guíxols, amb representants de Lloret, el dia 23 de febrer de 1919.

En Jordi Padilla també constata una important davallada de la construcció d'obra nova durant la segona meitat de segle XIX⁶. Ara bé, amb la tornada dels americanos, en aquest context de crisi, la construcció d'habitatges d'alt nivell, de planta baixa i dos pisos, augmentà i va anar creixent amb un ritme elevat. El mateix Nicolau Font, a l'any 1877, es feu l'habitatge principal al carrer de Sant Carles: una casa senyorial d'estructura clàssica.

2 S'anomenen concretament en la documentació de l'època, en castellà, *piperías*, és a dir, fàbriques de pipes, una mena de bótes amb una capacitat d'entre 200 i 500 litres, idònies per ser transportades en vaixell. VILÀ i GALÍ, Agustí M. *La indústria suro-taper a Lloret de Mar*. Ajuntament de Lloret de Mar, col·lecció *Es Frares*. Lloret de Mar, 2002, p. 16.

3 VILÀ i GALÍ, Agustí M. *La indústria...* p. 28.

4 VILÀ i GALÍ, Agustí M. *Els raïms jaqués i la fil·loxera a Lloret de Mar*. Dins *Sesmond*, núm. 14. Ajuntament de Lloret de Mar. Lloret de Mar, 2015.

5 VILÀ i GALÍ, Agustí M. *La indústria...* p. 120.

6 PADILLA DELGADO, J.: *Evolució urbana i edificació privada a Lloret de Mar de 1850 a 1915*. Ajuntament de Lloret de Mar, col·lecció *Es Frares*. Lloret de Mar, 2001.

Com veiem, Lloret va passar per unes dècades prou complicades. Tanmateix, feia segles que els aplecs a Sant Pere se celebraven amb més o menys intensitat i aflluència de gent. La devoció a Sant Pere del Bosc i a la Mare de Déu de Gràcia dels lloretencs i dels habitants de la contrada havia persistit. En els segles anteriors, fins i tot, hi havia hagut una confraria de Sant Pere, constituïda per pescadors de la vila⁷. Però en Nicolau Font va voler donar una nova volada al romiatge amb el projecte d'embelliment de tota la finca. Així, la festa anual que duia al santuari gent d'arreu, es va convertir en quelcom més que una tradició local; perquè, tal i com expliquen les revistes d'aquells anys, a més de la presència de personalitats destacades, dels artistes implicats i de Nicolau Font (que va morir el 1908, als 78 anys), també hi assistien una gran quantitat de veïns de Lloret i d'altres poblacions properes.

Sobre la inauguració dels monuments que s'havia de fer el dia Primer de Maig, podem llegir la següent informació a El Distrito Farnense⁸:

“Este vecindario ha tomado con tanto entusiasmo estos festejos, que ya no queda en la localidad ni en Blanes carruaje alguno de alquiler que no haya sido solicitado con empeño”.

I a *La Costa de Llevant* es pot llegir la següent notícia relacionada amb l'aplec de l'any 1901:

“Aplech.—El que te lloch el día primer de Maig en la bonicoya Capella de Sant Pere del Bosch ahont s'hi venera la Mare de Deu de Gracia, ha tingut aquest any la importancia de una verdadera romería. Poden calcularse en mes de tres mil las personas que han visitat el Santuari y aprop de tres cents els carruatjes que's veyan escampats pel bosch”.

Si tenim present que el cens de l'any 1900 indica que Lloret comptava amb 3.088 habitants, hem de concloure que l'aflluència a l'aplec fou extraordinària i massiva, perquè aplegà gent de la vila; però també molts forasters que vingueren d'altres poblacions. El mèrit és prou rellevant si tenim en compte que el santuari està situat a uns set kilòmetres del nucli urbà, aproximadament a una hora a peu.

Sens dubte, la fama que havia adquirit el santuari de Sant Pere del Bosc transcendia els límits locals. De fet, veient les obres realitzades, la fama era més que merescuda.

Producció literària

Dolors Monserdà era filla d'un lligador de llibres. A les tertúlies de casa seva, literàries i ideològiques, hi assistien escriptors importants del moment: Frederic Soler *Pitarra*, Emili Vilanova, Marià Aguiló, Narcís Monturiol o Josep Anselm Clavé. Creixent en aquest ambient, encara adolescent, començà a publicar articles i poesia a la revista del mateix Clavé, l'*Eco de Euterpe*. Al 1874 estrenà la seva

primera obra de teatre al Romea. A partir de 1875 publicà sempre més en català. El 1890 s'endinsà en la novel·la, el gènere en què més excel·lí, de tipus costumista i implicada en el context social del moment.

Arribà a guanyar quatre premis en els Jocs Florals com a escriptora. També va ser la primera dona presidenta del jurat, el 1909, l'any en què Caterina Albert (Víctor Català) va obtenir un premi per *Solitud*.

Fins el 1898 la trobem participant com a articulista en revistes com *La Llar* (1871), dirigint *Modas y Labors*, un suplement del *Diari Català* que li havia encarregat Valentí Almirall. També col·laborà amb *El Figurín Artístico* (1882-1884) o *La Ilustración de la Mujer* (1883-1885).

En poesia obtingué els següents premis en Jocs Florals: *La comtessa malalta* (1878), accésit a l'Englantina; *Otger* (1882), premi ordinari a l'Englantina; *Espines* (1882), accésit a la Viola; *Set d'or* (1883), accésit a la Flor Natural; *Episodi de la història del Rosselló* (1889), premi extraordinari de prosa; *Cada cosa al seu temps* (1891), accésit a la Flor Natural; *La benedicció de l'aua* (1891), premi ordinari a la Viola; *A les velleses...* (1892), accésit a la Flor Natural; *Lo sentiment de la Pàtria* (1892), accésit a l'Englantina; *Mares* (1895), accésit a la Viola; *La Diada de Santa Creu* (1895), premi extraordinari de la redacció de *La Costa de Llevant*; *La caputxa catalana* (1897).

Per tant, quan va escriure la poesia per commemorar la inauguració de la creu de terme de Sant Pere del Bosc i la capella-pedró de la Mare de Déu de Gràcia, ja era una escriptora consolidada.

Al 1904, l'època en què col·laborà en el conjunt de l'Àngel, també aconseguí més èxits, sobretot pel que fa la novel·la. Havia escrit *La Montserrat* (1893), *La família Asparó* (1900) i *La Fabricanta* (1904). Aquesta darrera va ser celebrada de manera molt especial.

Val a dir que als peus del monument a l'Àngel s'hi va dipositar una urna amb diversos documents, llibres, revistes i, fins i tot, l'escrit amb l'acta de la inauguració. A través d'aquesta acció, Nicolau Font va voler deixar constància de la importància històrica d'aquell esdeveniment. Entre d'altres novel·les hi desà dues obres de Dolors Monserdà: *La família Asparó* i *La Fabricanta* (que es va publicar el mateix any 1904). Lògicament, hem de suposar que Nicolau Font devia valorar en gran mesura la qualitat literària de Dolors Monserdà. També hi ha una altra urna als peus de la creu de Sant Pere. Les cròniques de *La Costa de Llevant*¹⁰ en donen tota mena de detalls.

L'entorn i la vida de Monserdà es desenvolupava en una Barcelona inquieta i convulsa per la crisi amb les colònies americanes i pels conflictes socials derivats de les grans diferències entre classes. I això és el que reflecteix la seva obra, l'existència d'una problemàtica social greu. A Lloret, llavors una vila petita, fora de les zones en procés d'industrialització i amb una economia en retrocés, Dolors Monserdà hi arribà de la mà del promotor d'un projecte

7 VILÀ i GALÍ, Agustí. *Sant Pere del Bosc, a través del temps*. Club Marina Casinet. Lloret de Mar, 2015.

8 *El Distrito Farnense*. Lloret de Mar 24-04-1898.

9 *La Costa de Llevant*. Canet de Mar 05-05-1901.

10 *La Costa de Llevant*. Canet de Mar 08-05-1898 i 15-05-1904.

artístic i religiós molt atractiu. Gràcies a l'encàrrec fet al seu germà, ella hi aportà una de les seves facetes, la més adient per a aquell projecte concret: la poètica. En Nicolau Font la premià amb l'eternitat mitjançant el ritual de soterrar-ne els llibres, perquè sobrevissin per a generacions futures, esdevenint, segons ell, el símbol d'una època.

El feminisme monserdià

Les novel·les feministes de la nostra autora foren concebudes com eines de transformació social. Hem de tenir en compte que quan parlem de feminisme en aquest context hem d'evitar la temptació de copsar-lo sota el concepte contemporani d'allò que actualment entenem com a feminisme. Ho explicà en una sola frase Maria Aurèlia Capmany, que definí Monserdà com *“la consciència social de la dreta”*.

L'escriptora va néixer en el si d'una família burgesa. La mort del pare va ser una experiència colpidora, llegint el que explica Feliu Elias a la biografia d'Enric Monserdà, especialment per al fill. La mare va haver de treballar de cosidora per tirar endavant.

Dolors va créixer en un ambient culte; en una casa on eren rebuts alguns dels representants més destacats de la Renaixença. Es va casar amb Eusebi Macià i Pujol, provinent d'una família d'argenteros barcelonins del mateix nivell social. És així com es va integrar en un sector de la burgesia que començà a creure en el fet que calia que Catalunya s'allunyés d'Espanya, però sense acabar de trencar-hi del tot els lligams polítics. Era la mateixa burgesia que volia guanyar el poder polític treballant per un projecte democràtic i participatiu, lluny de l'absolutisme i el totalitarisme.

Aquest projecte necessitava nous canals de difusió i això motivà la creació d'escoles i l'interès per l'alfabetització de la població urbana: calia formar les classes populars amb el discurs burgès perquè, de fet, era la manera de controlar la societat i evitar l'aparició d'ideologies radicals o postures realment rupturistes. Com bé explica Carles Lindín a la seva tesina¹¹ *“es tractava de donar un contingut al feminisme que fos pràctic i favorable a la burgesia”*. Vist des de la nostra òptica la intenció era la de crear mecanismes de control del discurs de les dones obreres, evitant així que es radicalitzés. L'escriptora mai no qüestionà l'ordre social. De fet, deixà d'escriure teatre perquè el marit ho trobava un inconvenient. Val a dir que tampoc estava d'acord amb el fet que escrivís en català, però ella no en va fer cas. Com a curiositat, cal dir que Monserdà mai no va estar d'acord amb la normativització lingüística propugnada per Pompeu Fabra, la qual s'acabà imposant.

El feminisme monserdià no era de tendència rupturista o transformadora. Es posicionà a favor de certes millores socials de les dones, però sense trencar amb el sistema establert i sense apartar la dona de la seva funció social principal: el matrimoni i la maternitat. Va manifestar en diverses ocasions la necessitat de crear òrgans protectors

de les dones obreres i d'aquelles pobres i marginals que es trobaven desamparades. Paradoxalment, però, les dones que contribuïen econòmicament als seus projectes, com el Patronat de les Obreres de l'Agulla, eren les esposes dels empresaris i que, gràcies a l'explotació de les seves treballadores, podien comprar-se els vestits de moda, les joies més cares i tenien temps lliure per exercir la filantropia.

El Patronat de les Obreres de l'Agulla és una idea que empenirà i dirigirà ella mateixa per intentar millorar l'activitat econòmica i laboral de les costureres, buscant afavorir-ne les condicions laborals mitjançant el cooperativisme. Va comptar amb el suport de les institucions eclesiàstiques, que veien amb bons ulls aquest tipus d'iniciatives.

Es mantingué, així, dins del seu propi entorn social. Observà i denuncià en les seves novel·les les desigualtats socials, la indefensió de la dona, però sempre en el context propi i sense qüestionar l'ordre establert. Potser tampoc era ella qui hauria de fer-ho. No podem culpar-la per això, era filla del seu temps i hem de valorar-ne l'actitud tenint en compte l'època.

Podem dir, a nivell teòric, que el feminisme de Monserdà entén la dona com a subjecte diferenciat de l'home. Segons ella les dones han de prendre consciència de les característiques pròpies i exclusives, les quals han d'estar estipulades i definides: *“lbuscar i descriure les qualitats típicament femenines”*. Partint d'aquí el feminisme conservador postulava que cada gènere tenia un paper a la societat i havia d'adoptar uns rols específics inculcats mitjançant l'educació tradicional per ser una “bona dona” o un “bon home”, fins al punt que diferencia entre estudis o carreres femenines i masculines.

“No es lo meu ànim parlar ni desvirtuar en lo més mínim la sumissió de la dòna, per lley natural, per manament de Jesuchrist y per sa lliure acceptació al contraure matrimoni, ha de tenir al marit; ja que aquesta sumissió es de tota necessitat dins de l'ordre gerárquich y del bon regisme de la família y de la societat; sumissió qu'en la dòna es un impuls del cor, qu'ella acata satisfeta sempre que a la supremacia reconeguda per les lleys divines y humanes, al pare y al marit, hi va unida la superioritat moral de l'home que l'imposa”.

Aquest fragment és una bona mostra del profund arrelament del seu marc mental en el cristianisme, que no qüestionarà mai. Era moderna en el seu temps en el sentit que posava la dona en el centre de l'activitat creativa literària. De fet volia incorporar la dona al sistema productiu burgès de l'època. Participà en debats com el del dret a vot de la dona i defensà l'ús de la llengua catalana. Sobre el dret a vot s'hi posicionà en contra, perquè sabia que la manca d'educació que patien les dones de classes desfavorides les feia fàcilment manipulables. Això la portà a defensar l'accés de totes les dones a l'educació abans d'assolir el vot. No serà la única: Carme Karr o Victòria Kent van esgrimir postulats semblants. La poca formació les feia sensibles a convertir-se en titelles dels seus confessors, arribaven a argumentar.

11 LINDÍN, Carles. *Dolors Monserdà i el feminisme* (http://www.lindin.cat/imatges/carles_lindin_dolors_monserda.pdf).

Pocs anys després de venir a Lloret, el 1909, esclataren els fets de la Setmana Tràgica. La nostra autora es posicionà en contra de les dones que hi participaren. El bloc *Dames de Juliol*, que tracta de la participació de les dones en aquests fets, ho explica de la següent manera:

“Per a Dolors Monserdà el fets de la Setmana Tràgica són especialment significatius, ja que entren en joc els dos elements cabdals en la seva obra ideològica: la dona i la religió. Monserdà no parla dels motius que porten a les dones obreres de la Barcelona de principis del segle passat a cremar esglésies i convents. L'autora exposa la seva tristor i desaprovació davant els fets en els quals les dones salvatges havien participat. No s'explica com han pogut aquestes dones atacar els edificis religiosos on habiten homes i dones que es preocupen realment per la millora de les seves condicions. Com tampoc s'explica què les ha portat a atacar altres dones, les monges. Aquesta preocupació la mostra en l'article anomenat Com deu ésser la nostra protesta, escrit l'any 1909 després de la Setmana Tràgica”.

Un dels retrats més famosos és el que li va fer la seva amiga i pintora Lluïsa Vidal. Es tracta d'un retrat fet amb molt d'afecte i sensibilitat, on es veu una Dolors d'aspecte càlid, una dona acollidora, que desprèn bonhomia.

Però la mateixa Lluïsa Vidal fa un magnífic dibuix, del 1909, molt peculiar, irònic, on veiem l'escriptora al costat de dues dones amb el tors nu, les guerreres, contrastant fortament amb el posat clàssic i la moderació en els vestits que cobreixen tot el cos de Monserdà. Les anomenades guerreres, amb roba que recorda abillaments de pobles primitius, ensenyant els pits, representen el contrast entre un feminisme conservador i el de les dones que volen trencar estereotips, tot remarcant un primitivisme provocador, que possiblement era el que veia l'escriptora quan es trobava

amb moviments feministes radicals de París, posem per cas, amb els quals, encara que no compartís els mitjans, sentia un fort lligam a l'hora de reivindicar els drets de les dones.

Protagonistes d'una època molt especial

Tant la rehabilitació del santuari de Sant Pere del Bosc com el conjunt escultòric de l'Àngel arriben en un moment important per a Lloret. Cronològicament precedeixen els canvis que vindran pocs anys després pel que fa a les construccions monumentals: el nou cementiri municipal, inaugurat el novembre de 1901, on Puig i Cadafalch projectà el panteó Costa-Macià el 1902, i la rehabilitació de l'església parroquial de Sant Romà a mans de Bonaventura Conill entre el 1914 i el 1920. No ho sabem del cert però, probablement, l'èxit del projecte de Nicolau Font obrí la porta a que es realitzessin després aquestes importants obres, finançades per aquells americanos que havien tornat a casa amb grans fortunes i volien deixar empremta a Lloret.

Tornem, finalment, al punt en comú entre els artistes que hi participaren i el promotor: el catolicisme practicant i convençut.

“El modernismo se trató de un fenómeno de amplio alcance social y cultural, que revela la conciencia de un pueblo que no se sentía moderno pero que en el contexto de una España empobrecida, predominantemente agraria, que acababa de perder sus últimas colonias (1898) y que se debatía entre lo nuevo y lo viejo, luchaba por integrarse a esa modernidad que entendía como una forma de vida democrática y que prestaba especial atención a la pedagogía, a la cultura y a la industria”¹².

Retrat de l'escriptora Dolors Monserdà i Vidal.

Procedència: Institut Català de la Dona. Commemoració dels 100 anys de la mort de Dolors Monserdà. Data: Ca. 1914.

¹² GIRALT-MIRACLE, Daniel. *El modernismo, más que un estilo*, dossier de l'exposició *La belleza del modernismo. Obras del Museo del Modernismo de Barcelona*. Valladolid, 2015.

Bona part de la nova burgesia industrial va donar suport al moviment de la Renaixença, que en aquells anys tenia el referent estètic del modernisme com a reivindicació de la nació catalana i, més concretament, del passat medieval català, un moment de la nostra història percebut com a fecund. D'altra banda, l'Església veia en general amb bons ulls aquests corrents i hi va donar suport, especialment a les zones rurals.

Al 1890, el Papa Lleó XIII publicà l'encíclica *De Rerum Novarum* adreçada especialment a les classes populars, agitades per les desigualtats socials provocades per la industrialització. El descontentament era en bona part capitalitzat per l'anarquisme i, així, s'escapava del control de les elits dirigents. L'encíclica cercava una solució cristiana als problemes de la nova societat per així contrarestar el discurs emancipador obrer, sovint antireligiós. Els preceptes d'aquesta encíclica legitimaven el capital i la figura del patró, i afirmaven que la relació de l'amo amb els treballadors havia de tenir una base cristiana; d'altra banda s'hi declarava que les classes socials tenen una justificació moral i que la figura del marit era el pal de paller de la família. Monserdà assumí plenament aquests valors.

Per una altra banda, el mateix 1890 se celebrà a Barcelona un sínode diocesà que pretenia refermar l'ensenyament de la doctrina cristiana, els sagraments i els actes de pietat. S'hi van recomanar la celebració d'actes que impliquessin la comunitat de fidels, especialment processons com la de Corpus, juntament amb lletanies i peregrinacions col·lectives. En definitiva, proposava donar una nova empenta a l'Església catòlica en el seu paper de guia de la societat, en un moment en què el moviment obrer posava en qüestió aquest ordre de coses.

La iniciativa de Nicolau Font era un projecte d'exaltació de la nació catalana, en el qual oferia a la vila de Lloret els mateixos ideals que s'estaven estenent per Catalunya. D'aquesta manera Sant Jordi, patró nacional, s'incorporà al panteó lloretenc. El projecte de Sant Pere del Bosc

representà, també, un retorn als corrents artístics dominants en el moment en què la nació catalana va viure els seus millors anys, bàsicament el gòtic, estil característic d'una època quasi mítica en l'ideari de la Renaixença com és l'Edat Mitjana.

Des del punt de vista constructiu és destacable la capella, on hi trobem tots els materials i els suports del modernisme (ceràmica, maons i colors brillants), així com l'academicisme de l'Àngel, que representa l'elegància i la superioritat estètica del classicisme. La finalitat de les obres modernistes no és la pròpia autoafirmació, sinó la d'oferir al poble una moral i una pràctica catòliques com a bot salvavides per a la dura travessia del moment social i econòmic. És, en paraules de la nostra autora, "*un cavaller que es fa ermità*".

Val a dir que, tal com afirmàvem en parlar del feminisme monserdià, una de les crítiques que va rebre el modernisme i, de retruc, les elits burgeses que el promogueren és que fou un moviment social dirigit des de dalt, un patronatge des de l'estament dominant. Però recordem que s'ha de mirar amb la perspectiva del moment.

La tomba on reposen les restes de na Dolores Monserdà al cementiri de Montjuïc de Barcelona està decorada amb una creu sobre una columna que Josep Puig i Cadafalch realitzà uns anys després, el 1930. El disseny feu directament de les creus de terme gòtiques, amb una senzillesa que busca la puresa: una columna rodona clàssica, jònica, i una creu inspirada en els models medievals. Aquesta austeritat, aquesta modèstia en la decoració, la tradició, el gust per la moderació, són elements simbòlics eternals. Alguns d'aquests símbols eternals els tenim a Lloret, a la Creu de Terme, a la columna que suporta l'Àngel. Són els mateixos símbols que resumeixen a la perfecció l'esperit de l'escriptora i la dona que va ser Dolores Monserdà. ■

Retrat d'un grup de treballadors de la fàbrica de taps de suro *Pujol Hermanos y Compañía* al carrer del Carme.

Procedència: SAMLM – Fons Amorós-Garriga. Data: Ca. 1900.
Autor: Diamant Fotógrafo, de Mataró. CID: 517.000.500_066.213.016.

Retrat de Dolores Monserdà realitzat per Lluïsa Vidal.

Procedència: Revista *Feminal*.
Data: juny de 1914.